

Lexikai kohéziós eszközök változása egy sajtószöveg fordítása és lektorálása során

Klenk Márk

E-mail: klenky1990@gmail.com

Kivonat: A lektorálás során a lexikai kohéziós eszközök megjelenésében bekövetkezett változások vizsgálatával kapcsolatban igen kevés kutatás született eddig. Jelen tanulmány a lexikai kohéziós eszközök számában bekövetkezett változást mutatja be a magyar nyelvről angol nyelvre történő fordítás és lektorálás során egy politikai témájú újságcikk példáján keresztül. A lexikai kohéziós eszközök elemzésének háttéréül Halliday és Hasan (Halliday és Hasan 1976; Hasan 1984) elmélete szolgált. Az eredmények szerint lektorálás során, a fordításhoz képest, nagymértékben megváltozott az ismétlések és szinonimák aránya, a vizsgált korpusz ezért nem igazolja Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét. A lektori és fordítói stratégiákat megvizsgálva megállapítható, hogy a fordítót inkább jellemzi az implicitáció, valamint a mondatfelbontás stratégiája, ezzel szemben a lektor többet explicitál, és törekszik visszaadni az eredeti mondatstruktúrákat. A kutatás eredményei jól példázzák a lektor fordítótól eltérő stratégiáját.

Kulcsszavak: lexikai kohézió, lektorálás, fordítás, lexikai ismétlés, lektori stratégia

1. Bevezetés

Kvalitatív, feltáró jellegű kutatásom célja egy magyarról angolra fordított politikai témájú cikkben a lexikai kohéziós eszközök változásában bekövetkező eltolódások vizsgálata volt. Ennek során három korpuszt hasonlítottam össze, egy forrásnyelvi szöveget, valamint ennek fordított és lektorált változatát. Napjainkban nagy érdeklődés övezi a hírszövegek és politikai szövegek fordításának különböző aspektusú vizsgálatait (Sárosi-Márdirosz 2014, Bánhegyi 2014, Al Majali 2015, Al-Kharabsheh és Hamadeh 2017, Károly 2017), a magyar nyelv viszonylatában azonban kevés kutatás születik. A lektorálás folyamán keletkező lexikai eltolódások elemzése szűk szakirodalommal rendelkezik, pedig ezen lexikai eltolódások vizsgálata a lektori kompetenciára és stratégiára nézve

fontos adatokkal szolgálhat. Mivel a lektor és fordító stratégiájának eltéréseire szeretnék választ kapni, jelen tanulmányban három jelenség vizsgálatára fókuszálok. Először megvizsgáltam azt, hogy a lexikai kohéziós eszközök eloszlása – a forrásnyelvi szöveghez viszonyítva – milyen mértékben változik meg a fordítás folyamata során. Ezután, a lektorált szöveg bevonásával bővíve vizsgálatomat, felmértem, hogy a lektori javítások és beavatkozások milyen mértékben okoznak változásokat ezen kohéziós elemek számában, valamint alátámasztják-e Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét. Végül megvizsgáltam, hogy a változások eloszlásának vizsgálatából következtethetünk-e arra, hogy a fordító és a lektor mennyiben alkalmazott eltérő stratégiát munkája során. Bár e kis korpuszon végzett elemzés alapján általánosítható megállapításokra nem juthatunk, de eredménye hipotézisállításra alkalmas a lektori illetve a fordítói stratégiával kapcsolatban.

Tanulmányom második részében bemutatom a lexikai kohézió kérdéskörével kapcsolatos eddigi kutatásokat, az elemzésem alapjául szolgáló Halliday és Hasan által kialakított taxonómiát és elemzési rendszert, valamint annak 1984-ben Hasan által korszerűsített, és az addigi kutatások alapján több ponton átdolgozott változatát. Ezt követően röviden áttekintem a politikai cikkek műfajára jellemző sajátosságokat, valamint a lektorálással kapcsolatos szakirodalmat. A harmadik részben foglalkozom a kutatás módszereinek felvázolásával, a korpusz bemutatásával, az elemzés menetének bemutatásával, végül a negyedik fejezetben ismertetem kutatásom eredményeit.

2. Elméleti háttér

Egy fordítás csak akkor fog megfelelni a célnyelv normáinak, ha a fordító tisztában van ezekkel a normákkal. A fordított szövegek elemzésével kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a fordítás eredményeképpen keletkezett szövegek mások, mint az autentikus célnyelvi szövegek. Ez a másság leginkább szöveg szinten mutatkozik meg (Klaudy 2007: 145).

2.1. A kohézió

A kohéziókutatás célja a szöveg felszínén szövegszervező és szövegösszetartó funkciót betöltő nyelvi elemek vizsgálata. A kulturális és nyelvi rendszerbeli eltérések okán minden nyelv eltérő eszköztárral, más-más mennyiségű és minőségű eszköz segítségével fejezi ki a kohéziós viszonyokat (Károly 2007: 62).

Enkvist meghatározásában a kohézió „a szöveg felszínén található explicit (grammatikailag leírható) kapcsolóelemeket magában foglaló terminus” (Enkvist 1990: 14; ford.: Károly 2010: 322), míg de Beaugrande és Dressler (2000) a kohéziót a szövegszerűség ismérveként tárgyalja. Megfogalmazásukban a kohézió azt fejezi ki, hogy „a szövegfelszín részei, vagyis maguk a hallott vagy látott szavak között milyen kölcsönös összefüggések vannak egy adott szó-sorozaton” (de Beaugrande és Dressler 2000: 24). Halliday és Hasan szerint akkor beszélünk kohézióról, ha egyes elemek megértéséhez a megnyilatkozás

más elemeire is szükségünk van. Elméletük szerint a szövegszerűség ismérve a szövegen belül úgynevezett kötések (*tie*) megléte. Kiemelik, hogy a szövegszerűségnek a kohézió szükséges, de nem egyedüli feltétele (a *necessary though not a sufficient condition*), mivel szöveget a nyelvi rendszer különböző szövegalkotó elemei hoznak létre, ennek a kohézió csupán egy részét képezi (Halliday és Hasan 1976: 298–299). Ők a referenciát, helyettesítést, ellipszist, konjunkciót és a lexikai kohéziót mint különálló kohéziótípusokat különítették el egymástól. A kohéziót a szövegen belüli jelentések kapcsolataiként, a szövegszerűség ismérveként definiálják. A szöveget egységes egésznek tekintik, a nyelvhasználat egységének, szemantikai egységnek. A kohézió nem mondatokat kapcsol össze, hanem a „szöveg egy elemének szemantikai viszonya egy másikhoz, amely elem az elsőnek az értelmezéséhez szükséges” (Halliday és Hasan 1976: 8; idézi Tolcsvai 2001: 25). A kohézió nemcsak a mondatok között, hanem a mondaton belül is jelen van, azonban ez kevesebb figyelmet érdemel, mivel a mondat-szint alatt a grammatikai struktúra fejt ki magasabb szintű összetartó erőt.

Kohéziós eltolódáson azt a jelenséget értjük, amelynek során egy, a forrásnyelvi szövegben jelen lévő kohéziós eszközt a fordító egy másik eszközzel helyettesít, vagy kihagy. A fordítástudományon belül a kohéziós vizsgálatok célja elsősorban ezeknek a kohéziós eltolódásoknak a feltérképezése egyes nyelvpárok esetében (Károly 2012: 304). Blum-Kulka kötelező és választható kohéziós kötésekkel különböztet meg egymástól. A kötelező kohéziós kötések a grammatikai rendszerek közötti eltérésekből adódnak, míg a választható kohéziós kötések a célnyelvi szövegalkotási, műfaji és stilisztikai sajátosságokon alapulnak (Blum-Kulka 1986: 304). Véleménye szerint – éppen ezért – csak az opcionális kohéziós kötésekben bekövetkező változásokat kell figyelembe venni, mivel ezek utalhatnak bizonyos tendenciákra a fordítás során bekövetkező kohéziós eltolódással kapcsolatban. Tanulmányában három lehetséges eredményt különböztet meg a kohéziós mintázat változásában a két nyelv között:

1. A kohéziós eszközök célnyelvi mintázata megközelítően azonos az azonos regiszterbe tartozó eredeti célnyelvi szövegek kohéziós mintázatával.
2. A célnyelvi szöveg kohéziós mintázata az azonos regiszterbe tartozó forrásnyelvi szövegalkotási normákat tükrözi.
3. A célnyelvi szöveg kohéziós mintázata mind a célnyelvi, mind a forrásnyelvi normáktól eltér, egy sajátos rendszert formál, az explicitáció folyamatát jelzi.

Jelen tanulmány a lexikai kohéziós eszközök vizsgálatával foglalkozik, így a következő alfejezetben ezek kutatásával kapcsolatos eredményekre térek ki.

2.2. A lexikai kohéziós eszközök eddigi kutatásainak eredményei

A grammatikai elemek által teremtett kohézióval szemben a lexikai kohéziót a szöveg lexikai egységei közötti relációk hozzák létre (Károly 2007: 96). Tanulmányomban az elemzés háttéréül Halliday és Hasan (Halliday és Hasan

1976; Hasan 1984) műve szolgál, akik a lexikai kohéziót olyan kohéziós hálószerűen tárgyalják, mely a lexikai szavakból való választás eredményeként jön létre. Az 1976-os taxonómiában a lexikai kohézió két alfajtajaként az ismétlést, valamint a kollokációt különítették el egymástól. Az ismétlés fogalmát tágan, egy skálán értelmezték, amelynek egyik végén a szó szerinti ismétlés található, a másik végén pedig azon elemek, amelyek általános értelemben utalnak vissza egy korábbi lexikai elemre. Ezen skála két végpontja között helyezkedik el a szinonima, a közel szinonima, valamint a fölérendelt viszonyok (Halliday és Hasan 1976: 276–278). Már ők is hangsúlyozzák, hogy a lexikai kohézió legproblematisabb része a kollokációk kérdése. A kollokációk kohéziós erejét nem egy közöttük fennálló szisztematikus szemantikai kapcsolatból származtatják, hanem abból, hogy ezek az elemek általában együtt fordulnak elő a szövegben. Ugyanezt Károly is kiemeli, „ez talán modelljük legproblematisabb része, mert sok esetben intuíción alapul a megítélés” (Károly 2007: 70). A lexikai kohézió leírására általuk javasolt keretrendszert az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Lexikai kohéziós eszközök (Halliday és Hasan 1976: 288 alapján)

Lexikai kohézió típusa	Referenciális kapcsolat
1. Ismétlés	
a) szó szerinti ismétlés	ugyanaz a referens
b) szinonima (vagy közel szinonima)	inkluzív referenciális kapcsolat
c) fölérendelt viszonyok	exkluzív referenciális kapcsolat
d) általános szó	nincs kapcsolat
2. Kollokáció	

Halliday és Hasan (1976) a kohéziós modell ismertetése mellett leírta és illusztrálta is a modell alkalmazásának módját. Az azonban egyes esetekben nehezen volt elhatárolható, hogy az adott lexikai egység milyen kötés kategóriába tartozik, mivel nem szolgáltak pontos definíciókkal egyik kategóriára nézve sem. Hasan 1984-es tanulmányában meghatározta a kohéziv harmónia fogalmát és párhuzamba állította azt a koherenciával. Kifejtette, hogy a kohéziós eszközök láncokat alkotnak és ezeken a láncokon belül is előfordulhatnak még további relációk, amelyek a koherenciát erősítik. Abban az esetben tart koherensnek egy szöveget, ha annak elemei összetartoznak a köztük lévő szemantikai kapcsolatok eredményeképpen.

Hasan (1984: 201) megkülönbözteti egymástól az általános szemantikai relációkat és a pillanatnyi, vagyis szövegalapú relációkat. Az általános szemantikai relációk kategóriáját öt csoportra osztja, melyek az alábbiak: ismétlés, szinonima, antonima, hiponímia és meronímia. Ezek a relációtípusok általános érvényűek, túlmutatnak a szöveg keretein. Ezzel szemben a pillanatnyi relációk

szövegfüggő relációnak tekinthetők, a két elem között nincs általános érvényű szemantikai kapcsolat, az az adott szövegkörnyezet függvényében alakul ki. Ezek alapján, az elemzésem alapjául szolgáló lexikai kohéziós elemzési keretrendszert a 2. táblázat szemlélteti. A táblázatban szereplő példák a forrásszöveg, valamint a lektorált szöveg elemzéséből származnak.

2. táblázat

Lexikai kohéziós eszközök kategóriái (Hasan 1984 alapján)

	Általános szemantikai relációk	
	magyar	angol
1. ismétlés	migráns, választás	migrant, election
2. szinonima	kerítés ~ határ	fence ~ border
3. antonima	ellenzéki pártok ~ Fidesz-KDNP	opposition parties ~ governing parties
4. hiponímia	határ ~ kerítés	border ~ fence
5. meronímia	választás ~ szavazat	election ~ polling station
Pillanatnyi (szövegalapú) relációk		
1. azonosság	„... – mondta Orbán Viktor miniszterelnök...” ~ „... – hangsúlyozta a pártelnök-kormányfő”	“... Prime Minister Viktor Orbán said that...” ~ “...the Prime Minister and party president said...”
2. elnevezés	„Egy hazánk van, nincs másik” ~ „Mindenkinek aki meg akarja őrizni Magyarországot magyar országnak, ...”	“We only have a single country, we have no other.” ~ “Everyone who wants to preserve Hungary as a Hungarian country...”
3. hasonlat	vasárnapi sorsdöntő ütközet ~ választás	fateful battle on Sunday ~ election

Halliday és Hasan munkájára építve számos egyéb elemzési rendszert is kialakítottak. A kohéziós eszközök vizsgálatai közül a legnagyobb figyelmet a lexikai ismétlődések szövegalkotó szerepe kapta. A leggyakrabban idézett forrásnak Hoey 1991-es *Pattern of Lexis in Text* című munkája tekinthető, amely a lexikai ismétlés szövegszervező, szövegalkotó munkájáról szól. Hoey abból a felvetésből indult ki, hogy a kohézió inkább lexikai mintsem grammatikai relációk eredményeként jön létre. A lexikai relációkat az ismétlődés különböző szintjeinek tartja, melyek a szövegben összetartozó, egymásra vonatkozó mondatok struktúráját adják meg. Hoey elemzésével különbséget tudunk tenni a szövegben centrális (kulcsfontosságú) és marginális (mellékes) mondatok között. Modellje szerint ezek a centrális mondatok közvetítik a szöveg tartalmát, mivel ezen mondatok között található a legtöbb kapcsolat (Károly 2007: 74–76).

2.3. Ismétlés mint lexikai kohéziós eszköz

A lexikai kohéziós eszközök vizsgálata kapcsán fontos említést tenni még az ismétlések szövegalkotó funkciójáról is. Ahogy Károly is kiemeli: „Bár az ismétlés megítélése ellentmondásos, a lexikai ismétlésnek mint kohéziós eszköznek fontos szövegszerkesztő funkciója van.” (Károly 2011: 11). Míg például a magyar és svéd nyelvben a gyakori szóismétlést általában negatívan értékelik, addig az arab és görög nyelv esetén ez elfogadottnak tekinthető. Baker szerint az ismétlések kerülése univerzális fordítói eljárásnak tekinthető, mivel „az ismétléseket a fordítók vagy kihagyják vagy szinonimákkal váltják fel” (Baker 1993, idézi Klaudy 2007:186). Faludi tanulmányában előzetes feltételezésként emelte ki, hogy ez a jelenség nagy valószínűséggel műfajfüggő, vagy legalábbis léteznek olyan speciális korpuszok, amelyekben ennek ellentéte, az ismétlődésekre való törekvés a jellemző (Faludi 2015). Ezt az állítást alátámaszthatják a szakszövegek körében végzett vizsgálatok. Az egyes szaknyelvek meghatározott terminológiával rendelkeznek, melyek körében alacsonynak tekinthető a szinonimitás. Ha a mondandó pontos és megfelelő átadása a cél, a megértési nehézségek elkerülése érdekében, mind forrásnyelven, mind célnyelven a fordításban, elkerülhetetlen a meghatározott terminológiai egységek ismétlése.

2.4. Műfaji sajátosságok

Az elemzésem tárgyául választott szöveg egy politikai témájú hírszöveg, így az alábbiakban ezen műfajra vonatkozó legfontosabb kutatási eredményeket tekintem át. A politikai szövegek kategóriája igen tágan értelmezhető. Chilton és Schäffner (1997) a politikai szövegeket funkciójuk szerint négy kategóriába sorolja. Az első kategóriába a korlátozó, kényszerítő funkcióval rendelkező szövegek tartoznak. Többek között ide sorolják a kérdésekre adott rögtönzött válaszokat, a napirendi pontok meghatározásait, valamint mások nyelvhasználatának korlátozását is (pl. cenzúra). A második kategóriába az ellenállást, szembenállást és tiltakozást kifejező szövegek tartoznak, mint például a graffiti, szlogenek vagy petíciók. A harmadik kategóriába tartozó szövegek funkciója a palástolás, mely stratégia megnyilvánulhat mind az információ korlátozásában, mind az információt közlő szövegek ellenőrzésében. Végül az utolsó kategóriába a legitimizációs és delegitimizációs funkcióval rendelkező szövegek tartoznak. Ide sorolhatjuk azokat a szövegeket, amelyeknek célja a szavazók akaratának bemutatásával, (politikai) szereplők teljesítményének dicséretével, valamint delegitimizáció esetén negatív fényben való feltűntetésével (Károly 2007: 169–170). Az elemzésem tárgyául választott szöveg ebbe az utolsó kategóriába tartozik.

A hírszövegek leírásának elméletével kapcsolatban Bell (1991; 1998) munkái tekinthetők legmeghatározóbbnak a nemzetközi szakirodalomban. Elmélete szerint a hírszövegek három alapelemből állnak: (a) tulajdonítás (hírügynökség, szerző), (b) absztrakt (főcím, alcím/összefoglalás) és (c) történet (epizódok és események sora), és ezek további elemekkel bővíthetnek (pl. háttér, kommentár, utóesemények) (Károly és Ábrányi et al. 2012: 40). A Bell (1998) által ki-

dolgozott eseménystruktúra-modell segítségével leírható az újságcikkek tartalmi szerkezete, valamint a szövegben megjelenő információk segítségével rekonstruálható az, hogy mi történt a valóságban. A műfajra jellemző sajátosságnak tekinthető a kifejező címadás stratégiája. Tolcsvai a címet a szöveggel kapcsolatos kategóriák közül az egyik legösszetettebbnek tekinti, a címnek kettős funkciót tulajdonít. Az egyik a szövegre mint egészre utaló metatextuális funkció, a másik pedig a tartalmi funkció, amely a szövegre mint tartalmas értelmi egységre utal (Tolcsvai 2001: 325–331). A címek a szövegek kulcsszereplői, ezért mind fordítási, mind szövegtani szempontból érdekes kérdéseket vethetnek fel. Nyelvi, műfaji és kulturális szempontból eltérő variációkat mutatnak, valamint egyedülálló szereppel rendelkeznek a szövegkoherencia megteremtésében is (Károly 2007: 208).

2.5. Lektorálás

Kis és Mohácsi-Gorove (2008: 367) *A fordító számítógépe* című könyvének szöszedetében a lektorálás „a célnyelvi szöveg ekvivalenciájának, egységességének és helyességének ellenőrzése, illetve javítása” meghatározással szerepel. Horváth (2011) disszertációja a lektorálás témakörében öt hipotézis köré szerveződik. Úgy véli, hogy a lektorálás egy sajátos tevékenységnek tekinthető, több szempontból is eltér a fordítástól, ezért a háttérében mindenképpen léteznie kell valamilyen ismeretnek vagy képességnek, amelyek ezt lehetővé teszik. Ezen ismeretek és képességek halmazát lektori kompetenciának nevezi. A gyakorlat azt mutatja, hogy a lektorok a rövid határidők ellenére is több változást ajánlanak végre a fordított szövegeken, mint az a megrendelő számára szükséges lenne. Kiemeli, hogy kevés az olyan lektori változtatás, amely egész tagmondatokat vagy egész mondatokat érintene, ha valami megváltozik a fordításban, az legnagyobbbrészt a szavak és kifejezések szintjén valósul meg. Hangsúlyozza, hogy a lektor feladata a fordító által teremtett ekvivalencia szintjének ellenőrzése, vagyis annak biztosítása, hogy a fordítás ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvben, mint amit a forrásnyelven is betöltött. Véleménye szerint, a fordításhoz hasonlóan, a lektorálásban is megfigyelhetünk univerzális jelenségeket (Horváth 2011: 22–23). A lektor a lektorálás folyamán azt vizsgálja, hogy a célnyelvi szöveg – az előzetes elvárások alapján – megfelel-e a forrásszövegnek. Fentről lefelé halad, a szöveget makroszinten szemléli, a kész szöveg egészéhez viszonyítja az egyes mondatok nyelvi és tartalmi megfeleléseit, valamint kölcsönös összefüggéseit. Összegezve elmondhatjuk, hogy a lektorálás során a lektor kiindulópontja a célnyelvi szöveg, célja a szöveg értékelése, az ekvivalencia ellenőrzése. Stratégiája globális, a szöveget makroszinten vizsgálja, munkáját jellemzi a saját szemlélet valamint nyelvhasználat erőltetése (Horváth: 2011: 34–36). Ennek némileg ellentmondanak Robin (2014) kutatásai, aki kiemeli hogy a szövszintű kihagyások és betoldások mellett ugyanakkor jellegzetes lektori műveletnek számítanak a mondat szintű beavatkozások is.

3. A kutatás módszertana

3.1. A korpusz

A korpusz egy, a www.kormany.hu weboldalon megjelent politikai témájú cikkből, valamint annak fordított és lektorált változatából áll. Olyan szöveget szerettem volna választani, amelyben a lektor nagy mennyiségű változtatást hajtott végre, mivel ezek a változtatások majd jól fogják szemléltetni a fordítói és lektori stratégiában megjelenő esetleges hasonlóságokat, illetve eltéréseket (lásd 4.1 fejezet). A honlap mindenki számára elérhető, a magyar kormány hivatalos információs honlapja, amely folyamatosan frissülve aktuális híreket, beszámolókat és multimédiás tartalmakat közöl a kormány munkájával kapcsolatban. Az angol nyelvű honlap további célja a külföldi sajtóorgánukok tájékoztatása. A korpusz három részből áll. A magyar forrásnyelvi szöveg (a továbbiakban: FNY) összesen 732 szó, a fordított angol nyelvű szöveg (a továbbiakban: CNY) 1029 szó, továbbá a lektorált angol nyelvű szöveg (a továbbiakban: CNYLE) szószáma 1072 szó. A cikk témája a választás előtti kormányzati kommunikációval kapcsolatos, címe *Sorsdöntő választás következik*, és jó példaként szolgál a Chilton és Schäffner (1997) által definiált legitimizációs funkciójú szövegek kategóriájára. A magyar nyelvű cikk a választások előtt három nappal került publikálásra, a lektorált szöveg pedig a választások előtti napon.

3.2. Az elemzés módszertana

Az elemzés során először tagoltam a forrásnyelvi, valamint a célnyelvi szövegeket, minden mondatot sorszámmal láttam el a későbbi könnyebb azonosíthatóság érdekében. A címet minden esetben az 1-es sorszámmal láttam el. Ezután a 2.2 fejezetben ismertetett Hasan által kidolgozott taxonómia és lexikai kohéziós elemzési módszer alapján mindhárom szövegben megvizsgáltam a lexikai kohéziós eszközöket és összevetettem a magyar nyelvű eredeti szöveget az angol fordított és lektorált változattal. Elemzésem során nemcsak az egyszavas lexikai elemeket vizsgáltam, hanem Károly et al. (2012) alapján, a „lexikai egység” meghatározását alapul véve (vagyis lexikai egységnek tekinthetünk minden olyan egységet, melynek jelentése nem vezethető le egyes alkotóelemeik jelentéséből) a szorosan összetartozó szavak csoportjait is egy egységként kezeltem. Így például a FNY-ben előforduló *kampányzáró rendezvény* és a CNY-ben megjelenő *campaign closing event*, valamint az FNY-ben előforduló *kötelező betelepítési kvóta* és a CNYLE-ben előforduló *mandatory migrant resettlement quota* is egy egységként szerepel a vizsgálatban. Az adatok összegzése után megvizsgáltam a kötéstípusok eloszlásában és gyakoriságában felmerülő különbségeket és feltártam azoknak lehetséges okait. A három korpusz kis méretére való tekintettel statisztikai elemzésre és ellenőrzésre nem volt lehetőség.

3.3. Mintaelemzés

A következőkben három mintán bemutatva szemléltetem az elemzés menetét. Az előző pontban leírtak szerint a szöveget először mondatokra tagoltam és a mondatokat sorszámmal láttam el. A cím minden esetben az 1. sorszámot kapta. Mintaelemzésemben (3. táblázat) aláhúzással jelöltem a kohéziós eszközöket, a kötés típusát pedig zárójelben, alsó indexben a szövegbe illesztettem.

3. táblázat
Mintaelemzés

FNY	CNY	CNYLE
1. Sorsdöntő választás következik 2. Egy hazánk van, nincs másik. 3. El akarják venni az (szin)országunkat. 4. A migránsokat n e k ü n k kell eltartani. 5. Két jövő közül kell (ism)választani: az egyiket Soros (mero)jelöltjei kínálják, a (ism)másikat a Fidesz és a KDNP (mero)jelöltjei képviselik – mondta (megnevezés)Orbán Viktor miniszterelnök Székesfehérváron, a Városház téren.	1. A crucial election will take place 2. We only have a single country, we have none other. 3. They want to take our (ism)country away from us. 4. We will have to support migrants. 5. We have two futures to choose from: one is offered by Soros's (mero)candidates, the (ism)other one is represented by the (mero)candidates of Fidesz and the Christian democrats, (megnevezés)Prime Minister Viktor Orbán said in Városház tér in the centre of Székesfehérvár.	1. We face a watershed election 2. In front of Székesfehérvár City Hall on Friday, (megnevezés)Prime Minister Viktor Orbán said that in the coming (ism)election Hungarians must choose between two futures: one offered by the (mero)candidates of George Soros; and the other represented by the (mero)candidates of Fidesz and the Christian Democrats. 3. The (ism)Hungarians, he (ism)said, have one homeland, and they have no (ism)other – but there are those who want to take their country from them. 4. Migrants would have to be provided for by (ism)Hungarians.

4. Eredmények

A lexikai kohéziós eszközök kvantitatív elemzésének eredményeit és az egyes szövegekben megjelenő kohéziós eszközök számát a 4. táblázat mutatja be részletesen.

4. táblázat

A kohéziós eszközök gyakorisága a magyar forrásnyelvi, az angol célnyelvi valamint az angol lektorált korpuszokban

Lexikai kohéziós eszköz elnevezése	Szöveg		
	FNY	CNY	CNYLE
ismétlés	91	90	108
szinonima	34	29	16
antonima	4	3	2
hiponímia	2	1	1
meronímia	5	6	5
pillanatnyi relációk	17	15	16
Összesen	153	144	148

A lexikai kohéziós eszközök darabszámát tekintve elhanyagolható a különbség az FNY és CNY szövegek között, azonban a FNY és CNYLE szövegek között már számottevőnek mondható. Ez az eltérés leginkább az ismétlések számának növekedésében és a szinonimák számának csökkenésében mutatkozik meg. Jelen elemzés során kapott adatok így sem a fordító, sem a lektor stratégiájára vonatkoztatva nem igazolják Baker (1993) ismétléskerülési hipotézisét, mely szerint a fordítók a célnyelvi szövegalkotás során a lexikai elemek ismétlése helyett inkább a kihagyás vagy a szinonima használatának módszerét választják.

Több esetben megfigyelhető az, hogy a lektor lexikai ismétlést told be a szövegbe olyan helyeken, ahol eredetileg nem az szerepelt. Ezt jól szemlélteti a mintaszövegben ritkított betűvel közölt (FNY 4. mondat, CNY: 4. mondat, CNYLE 4. mondat) példa is. Míg a magyar eredetiben és a fordításban is grammatikai eszköz fejezte ki a kohéziós viszonyt (*nekünk, we*), addig a lektorálás során ezt a grammatikai kohéziós eszközt a lektor lexikai ismétlésre cserélte (*Hungarians*). Ugyanígy, a szinonimák számának csökkenését okozhatta azok ismétlésre cserélése a lektorálás során. A szöveg jellegét tekintve számos szóbeliségre történő utalás található benne (*mondta, emelte ki, hangsúlyozta, közölte* stb.), melyeket elemzésem során szinonimáknak tekintettem. Az 5. táblázat ezen szóismétlések alkalmazását szemlélteti a szövegben az eredetileg szinonima (vagy más kategóriájú elem) használata helyett.

5. táblázat

Szóbeliségre történő utalások alakulása a fordított és lektorált szövegben

FNY	CNY	CNYLE
5. „... – mondta Orbán Viktor miniszterelnök...”	5. “... Prime Minister Viktor Orbán said in ...”	1. “... Prime Minister Viktor Orbán said that...”
11. „... a kommunista rendszer végén álltunk ilyen válaszütnál” – (szin)hangsúlyozta.”	15. “... at the end of the communist regime”, he (szin) stressed.”	12. “at the end of the communist system, he (ism) said.”
15. „Hiába szeretné, még a német kancellárnak sem áll hatalmában a történelem kerekét visszafelé forgatni – fogalmazott a kormányfő.”	18. “Much as she would like, not even the German chancellor has the power to turn back the wheel of history, the Prime Minister said.”	15. “... the Prime Minister said, adding that whether or not she would like to, even the German chancellor does not have the power to turn back the wheels of history.”

Összefoglalva elmondható, hogy a korpuszban nem igazolható az ismétléske-rülési hipotézis. A lektorált CNYLE szövegben nagymértékben megnövekedett az ismétlések száma, míg a FNY és CNY szövegekben az ismétlések és szinonimák száma közel azonos.

4.1. A lektori és fordítói stratégia eltérései

A lexikai kohéziós eszközök darabszámának elemzéséből láthattuk, hogy lektorálás után a lektorált szövegben – részben a szinonimák kárára – nagymértékben megnövekedett az ismétlések száma. Ha mindhárom szövegben megvizsgáljuk a mondatok számát (eredeti: 38 mondat, fordított: 47 mondat, lektorált: 40 mondat) arra a megállapításra juthatunk, hogy a fordítás során megnövekedett mondat számot a lektorálás folyamán a lektor az eredeti mennyiséghez közelítette. A 6. táblázat mintaszövege is ezt a lektor általi mondatösszevonási stratégiát szemlélteti. A forrásnyelvi magyar részlet három mondatból áll, ezt a fordítási folyamat során a fordító hat mondatban ültette át a célnyelvre, majd a lektor két mondatba vonta össze azt. A mintaszövegben a lektor által elvetett szövegrészeket áthúzással, a betoldott szövegrészeket pedig *pirossal* jelöltem. Klaudy az átváltási műveletek közül a grammatikai felbontás kategóriájába sorolja a fordító által elvégzett, egyetlen forrásnyelvi mondat több célnyelvi mondatra való bontását. Hangsúlyozza, hogy ezt az átváltási műveletet viszonylag ritkán használják a fordítók, a mondatathárok felbontását nem tekinthetjük kötelező átváltási műveletnek, rendszerint a fordító egyéni fordítási stratégiáját tükrözik (Klaudy 2012: 189–190).

6. táblázat

Mondatösszevonások lektorálás során

FNY	CNY+CNLYE
Orbán Viktor szerint ezért mindenkinek el kell mondani, hogy „végre van jövőnk, van mit megvédenünk”. A veszélyek közül a legnagyobbnak a bevándorlást nevezte. „Mi megépítettük a kerítést, megvédtük a déli határt, nemet mondtunk Brüsszelben minden betelepítésre, de a veszély nem múlt el, alig várják, hogy újakezdjük” – fogalmazott, jelezve: 48 óra van arra, hogy ezt újból elmondják mindenkinek.	According to Mr. Orbán, we the Prime Minister, one must therefore tell everyone that „at last we finally have future, and we have something to protect”. He described defend . Of the dangers that exist, he said the greatest is immigration as the number of threat. We:: „we have built the border fence. We protected, we have defended the southern border. We said no, in Brussels to we have rejected every proposal for migrant resettlement of any kind; but the danger is has not over yet. They can hardly passed, and they cannot wait to start begin again”, he said, indicating adding that we have there is 48 hours to in which to once again tell everyone about this one more time..

A mondatok számának megváltoztatásán, a mondathatárok átalakításán kívül a lektori és fordítói stratégiában még egy feltűnő jelenségre figyeltem fel. Ahogy a 7. táblázatban is látszik, a lektor munkáját inkább jellemzi az explicitáció (*dőlt betűs*) a fordító munkájával szemben. Ezek az explicitációs javítások részben közrejátszhatnak az ismétlések számának növekedésében, mivel több esetben az eddig grammatikai kohéziós kötések (pl. 1. példa) változtatja a lektor lexikai kohéziós kötéseké.

7. táblázat

Példák az explicitációra a fordított és lektorált szövegben

No	FNY	CNY	CNLYE
1	„El kell mondani mindenkinek, hogy az első tízezer bevándorlót még az idén ide akarják <i>telepíteni</i> ”	“We must tell everyone that <i>they</i> want to resettle the first ten thousand immigrants”	“He said that everyone must be told that <i>Brussels</i> wants to resettle the first ten thousand immigrants”
2	„Szerinte azonban most vasárnap győzni <i>fognak</i> .”	“However, in his view, this Sunday <i>they</i> will win.”	“In his view, however, this Sunday the <i>governing parties</i> will win.”
3	„A miniszterelnök szerint a dolgok a kampány végére leegyszerűsödtek.”	“According to the Prime Minister, by the end of the campaign”	“The Prime Minister thinks that in the <i>final stages of the campaign</i> ”
4	„... nemet mondtunk Brüsszelben <i>minden betelepítésre</i> ...”	“... We said no in Brussels to <i>resettlement of any kind</i> ...”	“...in Brussels we have rejected <i>every proposal for migrant resettlement</i> ...”

Ezen eltérések a fordítási és lektorálási feladat eltérő lényegéből adódnak. Ahogy Horváth (2011) is kiemelte, a lektor feladata leginkább a fordító által

teremtett ekvivalencia szintjének ellenőrzése, annak biztosítása, hogy a fordítás ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvben, mint amit a forrásnyelvben. Vagyis, a lektor mint a célnyelvi szöveg első olvasója, más szemmel tekint a szövegre mint a fordító. Célja az ekvivalencia biztosítása, a célnyelvi műfaji struktúrának, a célnyelvi olvasó elvárásainak való megfeleltetés.

5. Összegzés

Tanulmányomban egy magyarról angolra fordított, politikai témájú sajtócikk példáján keresztül mutattam be a lexikai kohéziós eszközök alakulásának változását a fordítás és lektorálás során. A lexikai kohéziós eszközök tekintetében nagy eltérés volt kimutatható a CNYLE szövegben az ismétlések számának növekedésében, valamint a szinonimák számának csökkenésében mind a FNY, mind a CNY szöveghez képest. Ez megerősíti Robin kutatásait (2014), aki diszsertációjában a lektorált szövegeket elemezve arra a megállapításra jutott, hogy

A lektor [...] az általa gondozott szöveg szókincse és redundanciája alapján dolgozik, akár az általános lektorálási tendenciával szembefordulva végzi a munkáját: ha szükséges, növeli a redundanciát, visszaszorítja az ismétlés-kerülést, csökkenti a szókincs változatosságát, gazdagságát, ezáltal az információs terhet is [...]. (Robin 2014: 114).

A fordítói és lektori stratégia vizsgálata során arra a megállapításra jutottam, hogy a lektori munkát inkább az explicitáció jellemezte, valamint a fordítás során szétbontott mondatstruktúrák újraegyesítése. Az eltolódások számában bekövetkezett változások inkább minőségi szempontból relevánsak, a kohéziós eszközök számában csak elhanyagolható változás volt felfedezhető, így a vizsgált korpusz alapján az ismétléskerülési hipotézis nem bizonyítható. A későbbiekben azonban érdemes lenne ugyanazon fordító-lektor párostól még több szöveg elemzésével bővíteni a korpuszt, annak érdekében, hogy akár statisztikai alapon is igazolható, releváns eredményt kapjunk, mind a kohéziós eszközök használatában bekövetkezett változással, mind a lektori és fordítói stratégia eltéréseivel kapcsolatban.

Irodalom

- Al-Kharabsheh A., Hamadeh N. 2017. Shifts of Cohesion and Coherence in the Translation of Political Speeches. *Advances in Language and Literary Studies* Vol. 8. No. 3. 100–112.
- Al Majali, W. 2015. Discourse Analysis of the Political Speeches of the Ousted Arab Presidents during the Arab Spring Revolution using Halliday and Hasan's Framework of Cohesion. *Journal of Literature, Languages and Linguistics* Vol. 3. No. 10. 35–48.
- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins. 233–250.

- Bánhegyi M. 2014. Translation and Political Discourse. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* Vol. 5. No. 2. 139–158.
- Beaugrande, R. d., Dressler W. U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina.
- Bell, A. 1991. *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Bell, A. 1998. The discourse structure of news stories. In: Bell, A., Garrett, P. (eds) *Approaches to media discourse*. Oxford: Blackwell. 64–104.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: Venuti, L. (ed) *The translation studies reader*. London: Routledge. 290–305.
- Chilton, P., Schäffner, C. 1997. Discourse and politics. In: van Dijk, T. A. (ed.) *Discourse as social interaction: discourse as social interactions*. vol. 2, Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. London: SAGE. 206–230.
- Faludi A. 2015. Lexikai kohéziós vizsgálat CAT-tel fordított szövegeken: A doménreláció mint a lexikai kohézió eszköze. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 27–44.
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hasan, R. 1984. Cohenernce and cohesive harmony. In: Flood, J. (ed.) *Understanding reading comprehension*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Elmélet és gyakorlat. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2010. Az ismétlésről a fordítási univerzálék tükrében. *Magyar nyelv* 106. évf. 3. sz. 322–338.
- Károly K. 2011. *Szöveg, koherencia, kohézió. Szövegtipológiai és retorikai tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Károly K. 2012. A referenciális kohézió a fordítási univerzálék tükrében (referenciális eltolódások a magyar–angol sajtófordításban). *Magyar Nyelvőr* 136. évf. 3. sz. 304–325.
- Károly K., Ábrányi H., Kovalik Deák Sz., Laszkács Á., Mészáros A. É., Seresi M. 2012. Szövegkohézió és sajtófordítás: kohéziós eltolódások a hírszövegek magyar–angol fordításában. *Fordítástudomány* 14 évf. 2. sz. 30–67.
- Károly K. 2017. Logical relations in translation: the case of Hungarian–English news translation. *Perspectives-Studies in Translatology* Vol 25. No 2. 273–293.
- Kis B., Mohácsi-Gorove A. 2008. *A fordító számítógépe*. Budapest: Szak Kiadó Kft.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K. 2012. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Robin E. 2014. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Tolcsvai Nagy G. 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sárosi-Márdirosz K. 2014. Problems Related to the Translation of Political Texts. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* Vol. 5. No. 2. 159–180.